

Petr POLÁK, *Stůj, ruce vzhůru! Tady Pohraniční stráž. Kdo tam? Česko-rakouská hranice v oblasti Novohradských hor v letech 1948-1989.* Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2009, 189 s., Přílohy, včetně textových, tabulkových, mapových a obrazových příloh, 278 s.

Posudek vedoucího diplomové práce:

Diplomant Petr Polák v předložené dvoudílné diplomové práci **Stůj, ruce vzhůru! Tady Pohraniční stráž. Kdo tam? Česko-rakouská hranice v oblasti Novohradských hor v letech 1948-1989** mimořádně pečlivě a úspěšně zužitkoval svůj dlouhodobý a hluboký zájem o československé, resp. české a středoevropské moderní dějiny. Zaměřil se na svůj vybraný kraj (region Novohradských hor) a přináší tak proto nejen ze zajímavých poznatků a výsledků svého poměrně dlouhodobého a uceleného historického výzkumu. Od diplomanta je také velice sympatické, že se zaměřil na pečlivě vyvážený a dlouhodobý sběr informací a materiálů všeho druhu. Základem se staly materiály „viděné očima pramenů, literatury a pamětníků.“ Na základě nepublikovaných materiálů a mnoha poznatků pečlivě posbíraných a utříděných od velice mnoha pamětníků nás jeho „fundamentální“ studie seznamuje s osudy zadržovaných lidí (a svým způsobem vlastně šťastných) a usmrčených osob (jejichž životní pouť provždy ukončila střelba, elektrický ohradník či tzv. věrný přítel pohraničníků) pokoušejících se (většinou ale zcela neúspěšně) v oblasti Novohradských hor o nelegální přechod státních hranic mezi Československem a Rakouskem v letech 1948-1989.

Proto dle jeho vlastních slov bylo: „*Záměrem mé diplomové práce bylo přiblížit období bipolárně rozděleného světa v jihočeském regionu Novohradských hor. Práce vycházela z množství nepublikovaných archivních materiálů, odborné literatury a rozhovorů s pamětníky. Nejprve jsem se pokusil zachytit celkové dění na česko – rakouské státní hranici od nejstarších dob až po současnost, v dalších kapitolách jsem se specializoval na problémy umístění pohraničních rot, na život příslušníků Pohraniční stráže a na spolupráci místního obyvatelstva při ostraze státní hranice. Na základě nepublikovaných materiálů studie seznamuje s osudy zadržovaných a usmrčených osob, které se pokoušely o nelegální přechod státních hranic. Zmíněny jsou zde i hlavní ilegální skupiny III. protikomunistického odboje operující v českobudějovickém kraji a zpravodajská síť agentů cizích státních rozvědek. V celku jsou tak zachyceny osudy nejen přímých obětí železné opony – bezbranných běženců, ale i vojáků základní vojenské služby, kteří bez možnosti volby museli splnit svou nezáviděníhodnou vlasteneckou povinnost, chránit státní hranice totalitního režimu.*“ jak výstižně uvádí v Anotaci své DP.

V části **Úvod** (s. 10-14) nám přibližuje své motivy, které jej vedly k sepsání jeho DP, když uvádí: „*Původně jsem tyto končiny začal navštěvovat při aktivním trávení prázdninového času s přáteli. Při těchto výletech na kole, pěšky, ale i na lodích, jsem se snažil co nejvíce poznávat a hledat v krajině památky dob minulých. Snad právě to ve mně nastartovalo touhu objevovat v archivech už dávno zapomenuté příběhy, svázané se zdejšími územím a pokusit se o vědeckou práci přibližující osudy, místa a události, které se zde odehrály v období bipolárního rozdělení světa.*

Jistým impulsem byla také informace ze sdělovacích prostředků v roce 2007 o odtajnění velkého množství archivních materiálů v Archivu bezpečnostních složek. Postupem času jsem také zjišťoval provázanost mé rodiny se studovaným tématem. Můj dědeček byl totiž v poválečných letech členem Pohotovostního pluku I NB. Bohužel už není na živu, ale zůstaly mi po něm fotografie z šumavského pohraničí, možná z Novohradských hor. Podílel se tehdy na ostraze státní hranice (OSH), demolicích domů a zaopatřování zemědělské zvěře. Po celý svůj život pak pracoval u policie, jeho oborem byla kriminalistika. Ve své době volil, jako spousta jiných mladých mužů, jistotu zajištěného povolání pro „dobrou“ vlasteneckou věc.

Nikdy však nebyl zaníceným komunistou a po srpnové okupaci 1968 se nebál nazývat události pravými jmény, což pro něj mělo samozřejmě neblahé následky.“ (s. 10).

Celou svou DP autor rozdělil do pečlivě promyšlených a strukturovaných 11 kapitol. První kapitola: 1. **Zemská hranice v proudu staletí** - (s. 15-49) - 1.1 Nejstarší období, 1.2 Prvorepubliková státní hranice, 1.3 Od začlenění k Velkoněmecké říši k únoru 1948, 1.4 Nástup totalitní moci v ČSR a reorganizace Pohraniční stráže, 1.5 Nelehké počátky Pohraniční stráže, 1.6 Revize vojskového střežení hranice a stranických kádru, 1.7 Normalizační boj proti vnitřnímu nepříteli a zrušení PS – zachycuje vývoj na zemské, po roce 1918 na státní hranici až do roku 1989. Druhá kapitola: 2. **Jednotky střežící česko - rakouskou hranici** (s. 49-70), 2.1 Celková situace, 2.2 Budovy Pohraničních rot, **Chyba! Záložka není definována.**2.2.1 Zásobování a stravování na rotách, 2.2.2 Mechanizace a chov koní, 2.2.3 Volný čas příslušníka PS, 2.2.4 Sezónnost prací na rps, 2.2.5 Příchod nováčků, 2.2.6 Výběr pohraničnicků, 2.2.7 Atmosféra na rps, 2.2.8 Národnostní složení, 2.3 Chataření u PS, 2.4 Služební psi, 2.4.1 Samostatně útočící psi, 2.5 Hry jako nástroj upevnění socialistické morálky na rps, 2.6 Režim při hranici, 2.7 Ženijně technické zabezpečení – výstižně přibližuje problematiku jednotek PS a jejich každodenní život na hranici. Třetí kapitola: 3. **Civilní obyvatelstvo jako nástroj k ochraně státních hranic** (s. 72-75) - 3.1 Východiska spolupráce – sleduje otázku zapojení civilního obyvatelstva do ostrahy státní hranice. To dokazuje čtvrtá kapitola: 4. **Pomocníci Pohraniční stráže** - (s. **Chyba! Záložka není definována.**-94) - 4.1 Vývoj spolupráce s místním obyvatelstvem a PPS, 4.1.1 Počátky vzniku hnutí PPS, 4.4.2 Organizační struktura PPS a jejich počet, 4.4.3 Formy a metody činnosti PPS, 4.4.4. Možnosti vyloučení z PPS, 4.4.5 Vybavení PPS, 4.4.6 Školení PPS, 4.4.7 Zbraně u PPS, 4.4.8 Odměňování PPS, 4.4.9 Kulturní a společenský život PPS, 4.4.10 Právní postavení PPS, která zachycuje výstižně problematiku i specifika PPS a jejich každodenní život. Pátá kapitola: 5. **Mladí pomocníci Pohraniční stráže** – (s. 95-109), 5.1 Vývoj hnutí, 5.2 Školení a vzdělávání vedoucích PO MSH, 5.2.1 Výběr vedoucích PO MSH, 5.2.2 Výchova vedoucích PO MSH, 5.3 Náplň táborů PO MSH, 5.3.1 Improvizované začátky srazů PO MSH, 5.3.2 Kamenné pionýrské tábory MSH, 5.4 Organizace PO SSM, 5.4.1 Zahrajte si s námi!, 5.4.2 Dukelský závod branné zdatnosti, 5.4.3 Partyzánský chodníček, 5.5 Správa a řízení PO MSH, 5.5.1 Materiální zabezpečení PO MSH, 5.6 Velikost hnutí PO MSH a MPPS, 5.7 Návštěvy na jednotkách PS, 5.8 Odměňování PO MSH, pečlivě mapuje propracovaný systém zapojení Mladých pomocníků PS do ostrahy státních hranic, způsoby jejich získávání a oceňování. Šestá kapitola: 6. **Dislokace 15. českobudějovické bps** – (s. 110-125), 6.1 Počátky PS - Prostorové rozmístění, 6.1.1. Nepřátelé, nebo kolegové?, 6.1.2 Konsolidace PS, 6.1.3 Výkon služby, 6.1.4 Ženijně technické zabezpečení státních hranic, 6.1.5 Hraniční a zakázané pásmo, 6.1.6 Přechodové kanály, 6.1.7 Bojová a politická příprava, 6.2 Zaujetí nové sestavy roku 1953, 6.2.1 Ženijně technické zajištění státní hranice, 6.2.2 Taktika osob překračující hranice, 6.3 Dislokační změny k roku 1954, 6.4 Dostavba vodního díla Lipno, 6.5 Normalizační léta, 6.6 Oddělení pasové kontroly – podrobně mapuje problematiku výstavby, organizace, dislokace 15. českobudějovické brigády PS, jejíž sídlo bylo v Českých Budějovicích proti Jižní zastávce. Sedmá kapitola: 7. **Zadržené osoby na hranicích** – (s. 126-130) - 7.1 Poválečná léta, 7.2 Množství ilegálních přechodů, je přehledně a výstižně věnovaná problematice zadržených osob na státní hranici Československa s Rakouskem v Novohradských horách. Osmá kapitola je profilována: 8. **Osoby usmrcené na česko-rakouských hranicích v oblasti 15. bps** – (s. 131-142) - 8.1 Tajemný neznámý muž, 8.2 Neznámý muž usmrcený v EZOH, 8.3 Nesplněný sen, 8.4 Kouř v DZ, 8.5 Záblesk v DZ, 8.6 Tyčkovinový provizorní žebřík, 8.7 Rychlá ohlášená smrt, 8.8 Signalizace „Cyril“ nezklamala, 8.9 Konec jedné legendy, 8.10 Bláznivá nahá žena, 8.11 Podivný osud, 8.12 Je v drátech proud?, 8.13 Lipenská rekreace, 8.14 Legenda jménem RUSO, 8.15 Utajená mrtvola, 8.16 Ani krtek neprojde, 8.17 Tma, mlha a strach. Následující devátá kapitola: 9. **Agenti** - (s.

143-146), 9.1 Převaděčské legendy, 9.2 Protikomunistický odboj na Českobudějovicku, je zaměřena na problematiku agentů a na vše, co je zejména s kategorií agentů – chodců spojeno! Desátá kapitola: **10. Příběhy osob zadržovaných osob u 15. bps v roce 1951** – (s. 147-164) - 10.1 Vysněné západní okupační pásmo, 10.2 Agent PS útvaru, 10.3 Smilník míří do Afriky, 10.4 Místo podpisu tři křížky, 10.5 Cesta za manželem, 10.6 Útěk do Vídně, 10.7 Těžká hornická práce, 10.8 Rozkulačení po bolševicku, 10.9 Neshoda s rodiči, 10.10 Podařený výlet, 10.11 Atraktivní země, 10.12 Nový život, 10.13 Dobré bydlo a těhotenství, 10.14 Pistole bez nábojů, 10.15 Podivný jugoslávský agent, 10.16 Touha po Francii, 10.17 Nezvaní hosté, 10.18 Strach z pomsty „chmatáků“, 10.19 Roztržka v práci, 10.20 Převod administrativních sil do výroby, 10.21 V Kaplici se promítat nebude!, 10.22 Chuť na brusinky, 10.23 Cestou mi kamarád dával pít rum, 10.24 Návštěva vídeňských příbuzných, 10.25 Sen o ranči v Americe, je věnována příběhům osob, které byly u českobudějovické 15. brigády PS zadrženy a odhaluje jejich značně různorodé motivy, které je vedly k pokusu o překročení státních hranic! Jedenáctá kapitola: **11. Pohraniční stráž v beletrii oficiální i samizdatové** - (s. 164-171) - 11.1 Rozbor nejznámější beletristické literatury, včetně kultovní novely Rudolfa Kalčíka Král Šumavy vyšlé v roce 1960 a následně zfilmované, 11.2 Lákavá vidina jednoho uprchlíka stát se agentem, 11.3 S pistolí v kapse, 11.4 Agent nesplnil úkol, je zcela zaměřena na beletristické zpracování PS a to jak v beletrii oficiální, tak i v samizdatové. **Závěr** (s. 171-172) je stručnou rekapitulací získaných poznatků. Autor též naznačil možnosti dalšího možného zpracování materiálů z působení PS, jedná se především „o činnost II. zpravodajského oddělení PS, VI. kontrarozvědného oddělení PS, statistiky vojáků základní služby a mimořádné události u PS.“ (s. 173).

Následuje pečlivě provedený **Seznam literatury**, včetně pramenů a internetu (s. 174-181), následuje nezbytně nutný a potřebný **Seznam zkratek** (s. 182-183). Vše uzavírá **Seznam příloh** (s. 184-189 v počtu 95), které jsou ale uloženy ve druhé části **DP – Přílohy**, s. 191-478. Autor zde opravdu nelitoval ani svých sil, ani vynaložení finančních a dalších prostředků, aby tak vytvořil dílo trvalé a mimořádné výpovědní i ikonografické hodnoty.

Předkládaným cílem celé diplomové práce bylo, vzato z pohledu a interpretace autora, co možná nejdůkladněji a nejpřehledněji zachytit průběh procesu vzniku, vývoje a dějin PS na úseku státních hranic v Novohradských horách (českobudějovická 15. brigáda PS), na jejichž pozadí se velká část dění v regionu Novohradska odehrávala. Proto autor zařadil jak osobní vzpomínky, tak i vyprávění pamětníků, ale především vynikajícím způsobem zpracované přílohy, aby se v DP nevytratil „lidský faktor“ a bylo přitom možno co nejlépe vykreslit atmosféru tehdejší, svým způsobem jistě mimořádné doby.

Oceňuji velice zodpovědný a pečlivý přístup diplomanta k celé práci, což plně projevil, jednak svým opravdu pravidelným představováním výsledků svého bádání, jednak to nejlépe dokumentuje Polákova velice podrobná až detailní, nejen teritoriální, znalost zvolené problematiky. O jeho patřičných a potřebných lidských kvalitách svědčí i jeho přístup k pamětníkům a způsob práce s nimi. Důležité je množství detailních znalostí a informací personálního, prosopografického a každodenního charakteru, které diplomat zdárně využil. Sám ostatně v Úvodu napsal: *“Na lucemburském území v blízkosti francouzské a německé hranice se nachází malé evropské město Schengen. Podle něho byl nazván prostor států Evropské unie, ve kterém na vnitřních hranicích nejsou prováděny hraniční kontroly, hranice tak lze přejít kdykoliv na libovolném místě. 21. prosince 2007 do tzv. schengenského prostoru vstoupila i Česká republika – v minulosti ostře strážovaná česko-rakouská hranice se tak, doufejme definitivně, otevřela světu.*

Od vzniku hraničních ozbrojených jednotek Ministerstva vnitra (MV) - Pohraniční stráže (PS) uplyne zanedlouho 60 let. Donedávna vyhledávaná oblast převážně publicisty a reportéry se stává operačním polem historika. Průběh „železné opony“ je v terénu v mnoha místech ještě patrný a zděné pohraniční rotý PS (rps) dosud stojí. Vlídlná mlčenlivá

pohraniční krajina, která v sobě skrývá nejeden smutný lidský osud, dnes přitahuje zejména turisty. Skrývá se v ní nepopsatelný genius loci a příběhy původních německých obyvatel, prvorepublikových ochránců státních hranic, poválečných pohraničníků, vojáků základní vojenské služby zařazených k PS a konečně i statisíců osob pokoušejících se přejít ilegálně státní hranice.“ (s. 10).

Předloženou DP pana Petra Poláka, která má celkem 762 pečlivě provedených poznámek pod čarou, oceňuji zejména pro jeho pečlivou práci s dokumenty a pamětníky, včetně mnoha textových a obrazových černobílých a barevných fotografií a map vhodně přibližujících a výstižně dokumentujících dobovou atmosféru. Pro nezpochybnitelné hodnoty předložené magisterské práce tuto zdařilou DP proto velice rád **doporučuji k obhajobě a hodnotím stupněm výborně.**

České Budějovice 12. května 2009

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.